

Gedragsanalyse
NALEVING CORONAMAATREGELEN VO-SCHOLEN
Eindrapportage

Januari 2021

Inspire to act
Voor het effectief veranderen van gedrag

NOVI MORES
GESPECIALISEERD IN
GEDRAGSVERANDERING

Inspire to act

Voor het effectief veranderen van gedrag

www.inspiretoact.nl

info@inspiretoact.nl

06 29 86 07 89

KVK 62233890

Uitgevoerd in opdracht van:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Uitgevoerd door:

Karin Bongers, Inspire to Act

Kirsten Ruitenburg, Novi Mores

Over Inspire to Act

Inspire to Act is een onderzoeks- en adviesbureau gespecialiseerd in het toepassen van gedragswetenschappelijke inzichten in beleid en praktijk. Wij adviseren en begeleiden organisaties die maatschappelijke vraagstukken effectief willen aanpakken met gedragsverandering. Op basis van *Evidence Based Design* ontwikkelt en implementeert Inspire to Act effectieve en innovatieve oplossingen voor duurzame gedragsverandering. Wij spreken de taal van wetenschap, beleid en praktijk en weten deze disciplines duurzaam met elkaar te verbinden. Inspire to Act biedt een persoonlijke, gedegen aanpak met een doeltreffende oplossing.

Inhoud

Samenvatting.....	4
Inleiding.....	8
Hoofdstuk 1. Deskresearch	9
1.1 Literatuurstudie.....	9
1.2 Best practices	11
Hoofdstuk 2. Interviews	15
2.1 Doelgroep segmentatie.....	15
2.2 Sociale invloeden.....	15
2.3 Persoonlijke relevantie.....	16
2.4 Obstakels bij naleving.....	16
2.5 Handhaving en toezicht.....	17
2.6 Rol van ouders.....	18
Hoofdstuk 3. Vragenlijst.....	19
3.1 Naleving coronamaatregelen	19
3.2 Besmettingen op school.....	20
3.3 1,5 meter afstand houden.....	20
3.4 Handhygiëne.....	21
3.5 Mondkapjes dragen.....	22
3.6 Thuisblijven bij verkoudheid	23
3.7 Informatievoorziening rondom corona.....	24
3.8 Zorgen over corona	24
Hoofdstuk 4. Kansrijke gedragsstrategieën.....	25
4.1 Naleving regels algemeen	25
4.2 1,5 meter afstand houden.....	27
4.3 Handhygiëne.....	29
4.4 Mondkapje dragen	30
4.5 Thuisblijven bij verkoudheid	31
Hoofdstuk 5. Aanbevelingen	33
5.1 1,5 meter afstand houden.....	33
5.2 Handhygiëne.....	34
5.3 Mondkapje dragen	34
5.4 Thuisblijven bij verkoudheidsklachten	35
5.5 Maatregelen algemeen	36
5.6 Advies voor implementatie	36
Geraadpleegde literatuur.....	39

Samenvatting

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) wil graag inzicht in hoe vo-leerlingen gestimuleerd kunnen worden tot het naleven van de huidige coronamaatregelen op en rondom school. Betere naleving van de coronamaatregelen zorgt voor minder verspreiding van het coronavirus en tevens voor een gezondere en veiligere werk- en leeromgeving op scholen. De coronamaatregelen waar dit gedragsonderzoek op gericht was, betreffen:

1. 1,5 meter afstand tot volwassenen (medewerkers op school)
2. Goede handhygiëne
3. Op juiste wijze dragen van mondkapjes
4. Thuisblijven bij verkoudheidsklachten

Om inzicht te krijgen in de kansen voor gedragsverandering bij vo-leerlingen ter bevordering van de naleving van deze coronamaatregelen, hebben wij een probleem- en gedragsanalyse uitgevoerd, bestaande uit: een literatuurstudie; quickscan van praktijkvoorbeelden; interviews met experts, docenten en conciërges; en een vragenlijst bij vo-leerlingen.

Literatuurstudie

Er is weinig wetenschappelijke literatuur beschikbaar over het naleven van coronamaatregelen door vo-scholieren. De wetenschappelijke onderzoeken naar de naleving van coronamaatregelen richten zich voornamelijk op (jong)volwassenen en bij handhygiëne juist op jonge kinderen (primair onderwijs). Er is dus vertaalslag nodig naar de context van middelbare scholen. Hieronder staan de belangrijkste inzichten uit de literatuurstudie samengevat.

1,5 meter afstand houden	
<i>Factoren die de naleving bevorderen</i>	<i>Factoren die de naleving belemmeren</i>
<p><i>Kennis</i> Mensen die meer kennis hebben over de maatregelen leven deze regels beter na.</p> <p><i>Fysieke ruimte</i> Een slimme inrichting van de fysieke ruimte en cues/prompts die mensen aan de regel herinneren, leiden tot betere naleving.</p> <p><i>Persoonlijke norm en morele overtuiging</i> Mensen met hogere pro-sociale waarden en een gevoel van verantwoordelijkheid om de gemeenschap te beschermen, houden zich vaker aan de regel.</p> <p><i>Waargenomen effectiviteit</i> Mensen die denken dat de regel effectief is, houden zich vaker aan de regel.</p>	<p><i>Drukke</i> Mensen leven de regel minder goed na bij drukke.</p> <p><i>Perceptie van de sociale norm en gedrag van anderen</i> Als mensen in de sociale omgeving zich niet aan de regel houden of hier negatief tegenover staan, vinden mensen het lastiger om zich aan de regel te houden.</p> <p><i>Waargenomen effectiviteit</i> Mensen die denken dat de regel niet effectief is, houden zich minder vaak aan de regel.</p> <p><i>Risicoperceptie in context met naasten</i> Risicoperceptie speelt alleen een rol in de context met naasten. Dan is de risicoperceptie lager, waardoor het als lastiger wordt ervaren om afstand te houden.</p>
Goede handhygiëne	
<i>Factoren die de naleving bevorderen</i>	<i>Factoren die de naleving belemmeren</i>
<p><i>Modeling</i> Het goede voorbeeld geven.</p> <p><i>Prompts</i> Cues die je herinneren aan gewenst gedrag.</p> <p><i>Feedback</i> Terugkoppeling op hoe goed je je handen wast.</p>	<p><i>Enkel uitleg geven niet genoeg</i> Uitleg is goed, maar niet afdoende</p>

Mondkapjes dragen	
<i>Verplicht stelling</i> Voorzichtig bewijs dat dit de naleving verhoogt.	
Thuisblijven bij verkoudheidsklachten	
<i>Risicoperceptie</i> Hogere risicoperceptie zorgt voor hogere bereidheid om (vrijwillig) in quarantaine te gaan. <i>Waargenomen effectiviteit</i> Mensen die denken dat de regel effectief is, houden zich vaker aan de regel. <i>Heldere procedures en duidelijke boodschap</i> Voorspelt de navolging van quarantaine.	<i>Waargenomen effectiviteit</i> Mensen die denken dat de regel niet effectief is, houden zich minder vaak aan de regel.

Quickscan

Uit de quickscan kwamen verschillende praktijkvoorbeelden en -inzichten naar voren met als doelgroep jongeren. De praktijkvoorbeelden speelden in op:

- Het vergroten van kennis over corona via een online spel
- Het versterken van de sociale norm middels rolmodellen in campagne-uitingen
- Het versterken van commitment door het ondertekenen van een Pledge
- Heldere visuele communicatie zoals infographics helpen bij de naleving

De praktijkinzichten betroffen:

- Gedrag van de doelgroep wordt sterk beïnvloed door groepsdruk
- Aandacht in de les voor coronamaatregelen draagt bij aan betere naleving
- Bestrafing bij niet naleving leidt tot betere naleving
- Angst voor het besmetten van anderen werkt al motivator voor naleving
- Het betrekken van jongeren bij de aanpak leidt tot meer draagvlak

Interviews

In totaal zijn acht mensen geïnterviewd: drie experts, vijf docenten en een conciërge. Uit de interviews komen de volgende inzichten naar voren:

Doelgroep segmentatie Leerlingen in de onderbouw en bovenbouw en leerlingen op vmbo, havo en vwo reageren anders op de maatregelen. Zij zijn gebaat bij een aanpak en communicatie op maat.

Sociale invloeden Sociale normen en groepsdruk spelen een grote rol bij deze doelgroep.

Persoonlijk relevantie Door communicatie persoonlijk relevant te maken ontstaat er meer urgentie bij leerlingen om de maatregelen na te leven.

Obstakels bij naleven Afstand houden in gangen is lastig. De legitimiteit van de coronamaatregelen (het waarom) wordt soms uit het oog verloren, waardoor het draagvlak voor de naleving van maatregelen aangetast raakt. Daarnaast zijn leerlingen weinig intrinsiek gemotiveerd om de regels na te leven. Ook vergeten ze best vaak om de coronamaatregelen na te leven. Herinnering hieraan is noodzakelijk.

Handhaving en toezicht Eenduidig beleid van school en opereren als een team door docenten en medewerkers werkt positief op regelnaleving. Ook het blijven aanspreken van leerlingen is belangrijk om de naleving te verbeteren. Sinds de mondkapjesplicht is ingevoerd, worden mondkapjes beter gedragen.

Rol van ouders Opvattingen van ouders kunnen soms de naleving van de coronamaatregelen belemmeren.

Vragenlijst

Om inzicht te krijgen in welke gedragspsychologische factoren (motieven en drijfveren, weerstanden en context) een rol spelen in de naleving van coronamaatregelen op en rondom vo-scholen is een online vragenlijst afgenomen bij vo-leerlingen. De vragenlijst is verspreid via het LAKS en de VO-raad en is ingevuld door 1521 leerlingen in de leeftijd van 11 tot en met 20 jaar. Iets meer meiden dan jongens hebben de vragenlijst ingevuld. Ongeveer een derde volgt een vmbo-opleiding, een derde een havo-opleiding, een kwart vwo/gymnasium en enkele respondenten volgen praktijkonderwijs. Hieronder staan de belangrijkste bevindingen samengevat.

Naleving coronamaatregelen

Het dragen van een mondkapje wordt het beste opgevolgd en goede handhygiëne het minst goed. Thuisblijven bij verkoudheid komt op de tweede plek en 1,5 meter afstand houden op de derde plek. Docenten houden zich (heel) goed aan de coronamaatregelen. Bij niet-naleving van de coronamaatregelen worden de leerlingen meestal hierop aangesproken.

Besmettingen op school

De meeste leerlingen denken dat het risico om op school besmet te raken niet zo groot is. De meeste leerlingen zouden het wel erg vinden als ze op school besmet raken. Of het risico om anderen te besmetten groot of klein is, daarover lopen de meningen uiteen. De meeste leerlingen zouden het erg vinden om hun vader of moeder te besmetten. Dit wordt als erger gezien dan docenten en andere leerlingen besmetten. Desalniettemin vinden de meeste leerlingen het ook erg om docenten en andere leerlingen te besmetten.

1,5 meter afstand houden

Er is redelijke draagvlak bij leerlingen om 1,5 meter afstand te bewaren tot volwassenen op school. Leerlingen zijn verdeeld over of het moeilijk of makkelijk is om zich aan de 1,5 meter afstand te houden. Vooral in de gang is het lastig om 1,5 meter afstand te houden. Dit komt doordat het vaak druk is en de ruimte klein is. Ook vergeten leerlingen (en docenten) om 1,5 meter afstand te houden. Het komt best vaak voor dat docenten en leerlingen te dicht bij elkaar zijn (binnen 1,5 meter afstand).

Handhygiëne

Er is redelijke draagvlak bij leerlingen om handen vaak te wassen of desinfecteren. De meeste leerlingen wassen of desinfecteren meerdere malen per dag hun handen op school. Dit doen ze meestal na toiletbezoek. De vaakst genoemde redenen om handen niet te wassen of desinfecteren zijn: het niet nodig vinden; de zeep of desinfectiegel vies vinden; en dat de zeep of desinfectiegel op is. Maar ook wordt genoemd: niet naar de wc gaan; vergeten; en er niet op gewezen worden. Ruim de helft van de leerlingen geeft aan zijn handen 20 seconden of langer te wassen. Leerlingen zijn verdeeld over of het moeilijk of makkelijk is om hun handen 20 seconden met zeep te wassen. Redenen waarom het moeilijk wordt gevonden, is omdat leerlingen 20 seconden erg lang vinden en het vaak vergeten.

Mondkapjes dragen

Bijna alle leerlingen dragen een mondkapje. Leerlingen zijn verdeeld over de veronderstelde effectiviteit van mondkapjes. Bijna de helft van de leerlingen vindt het vervelend om een mondkapje te dragen. De vaakst genoemde redenen hiervoor zijn dat ademen lastig is en dat het niet lekker zit. Vrijwel niemand bergt het mondkapje op de juiste wijze op tijdens de les.

Thuisblijven bij verkoudheid

De meeste leerlingen blijven meteen thuis bij verkoudheidsklachten. Desalniettemin gaat een derde van de leerlingen toch naar school bij verkoudheidsklachten. De vaakst genoemde redenen om toch naar school te gaan bij verkoudheidsklachten zijn: het lastig vinden om te bepalen wanneer het erg genoeg is om thuis te blijven en geen lessen willen missen. Leerlingen onderschatten het aantal leerlingen dat meteen thuisblijft bij verkoudheidsklachten. Er is een kleine misperceptie van de sociale norm. Scholen kunnen nog duidelijker communiceren dat ze graag willen dat leerlingen meteen thuisblijven bij verkoudheidsklachten. Dat wordt nu niet altijd als heel duidelijk ervaren.

Informatievoorzieningen rondom corona

Leerlingen nemen informatie over corona het meest aan van hun vader of moeder, maar ook van de overheid of het RIVM. Leerlingen ontvangen informatie over corona van school het liefst op hun school-email.

Zorgen over corona

Veel leerlingen maken zich zorgen over of gerelateerd aan corona. De meeste zorgen gaan over de gezondheid van anderen en dat het lastiger is om met vrienden leuke dingen te doen.

Aanbevelingen OCW

Op basis van de deskresearch, de interviews en de vragenlijst is een longlist opgesteld met mogelijke gedragsstrategieën. Dit is gedaan aan de hand van het EAST framework. Op basis van de genoemde gedragsstrategieën geven we aanbevelingen voor een effectieve gedragsaanpak om de naleving van coronamaatregelen op en rondom vo-scholen te bevorderen. Een deel van de aanbevelingen kunnen door scholen zelf geïmplementeerd worden. Om de implementatie te vergemakkelijken en te stimuleren kan het ministerie van OCW in samenwerking met haar partners verschillende dingen doen om de implementatie te faciliteren:

- **Handreiking** Het is zinvol om een handreiking op te stellen met inspiratie en tips over hoe scholen beleidsmatig de naleving van coronamaatregelen op scholen kunnen verbeteren.
- **Lespakket** Het is belangrijk om uit te blijven leggen waarom wij ons allemaal, inclusief de leerlingen, aan de coronamaatregelen moeten houden. Om het voor docenten makkelijker te maken om het gesprek met leerlingen aan te gaan, kan een lespakket over corona worden ontwikkeld waarin gebruik wordt gemaakt van verschillende gedragstechnieken.
- **Prompts** Het is belangrijk om leerlingen op het juiste moment te herinneren aan het gewenste gedrag. Dit kan heel goed met opvallende prompts. Om scholen hierbij te ondersteunen, kunnen prompts (stickers en mallen voor grondsigning) ontwikkeld worden en samen met een advies voor plaatsing verstrekt worden aan scholen.

Inleiding

Aanleiding

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) wil graag weten hoe we vo-leerlingen kunnen stimuleren tot het naleven van de huidige coronamaatregelen op en rondom school. Dit om te voorkomen dat het inzetten van zwaardere maatregelen nodig is, zoals leren in halve klassen of sluiting van scholen¹. Tevens zorgt betere naleving van de coronamaatregelen voor een gezondere en veiligere werk- en leeromgeving op scholen.

De huidige coronamaatregelen betreffen²:

1. 1,5 meter afstand tot volwassenen (medewerkers op school)
2. Goede handhygiëne
3. Op juiste wijze dragen van mondkapjes
4. Thuisblijven bij verkoudheidsklachten

Om inzicht te krijgen in de kansen voor gedragsverandering bij vo-leerlingen ter bevordering van de naleving van huidige coronamaatregelen hebben wij een probleem- en gedragsanalyse uitgevoerd, bestaande uit: (1) een literatuurstudie en quickscan; (2) interviews met experts, docenten en conciërges; en (3) een vragenlijst bij vo-leerlingen. De bevindingen hiervan staan in deze rapportage beschreven.

Leeswijzer

In *hoofdstuk 1* staan de bevindingen uit de deskresearch weergegeven; we beschrijven de inzichten uit de gedragswetenschappelijke literatuur en de best practices met betrekking tot (de naleving van) coronamaatregelen in vo-context. *Hoofdstuk 2* beschrijft de bevindingen uit de interviews met experts, docenten en conciërges. In *Hoofdstuk 3* staan de resultaten van de online vragenlijst die we bij vo-leerlingen hebben afgenomen. *Hoofdstuk 4* geeft een overzicht met kansrijke gedragsstrategieën voor het bevorderen van de naleving van de huidige coronamaatregelen op en rondom vo-scholen. *Hoofdstuk 5* bevat de aanbevelingen voor het toepassen van gedragsinzichten bij het bevorderen van de naleving van coronamaatregelen op en rondom vo-scholen.

---

¹ In de week waarin de vragenlijst nog open stond en de interviews hebben plaatsgevonden, is Nederland in lockdown gegaan, inclusief de vo-scholen.

² Dit betreffen de maatregelen die bij aanvang van het project op 23 november jl. van kracht waren.

Hoofdstuk 1. Deskresearch

1.1 Literatuurstudie

Er is weinig onderzoek gedaan naar de wijze waarop jongeren in de middelbare schoolleeftijd omgaan met coronamaatregelen en hoe zij hier tegenaan kijken. De meeste onderzoeken zijn gedaan bij volwassenen of jongeren ouder dan 16 jaar. De bevindingen hieronder zijn dus grotendeels gebaseerd op onderzoek bij een wat oudere doelgroep. De literatuur over handhygiëne betreft juist weer jongere kinderen. Hieronder staan de (gedragspsychologische) factoren beschreven die volgens ons een belangrijke rol spelen in de wijze waarop jongeren aankijken en omgaan met coronamaatregelen. Hierbij is een vertaalslag gemaakt van de literatuur naar de context van middelbare scholen.

Coronamaatregelen in het algemeen

Iemand om mee te praten

In interviews van het RIVM met jongeren vanaf 16 jaar komt naar voren dat de meeste jongeren naast hun ouder(s) iemand hebben naar wie ze toe kunnen voor raad en advies.³ Denk hierbij aan een mentorfiguur, zoals schoonouders, opa's en oma's, collega's, vrienden van ouders of begeleiders van school. Jongeren bespreken met deze persoon de coronacrisis in het algemeen en de getroffen maatregelen. Voor de meeste jongeren hadden deze gesprekken een positieve invloed op het naleven van de maatregelen. Het maakt de jongeren bewuster van hun handelen en het motiveert ze om vol te houden. Door het kennismaken van ervaringen in de zorg en/of de ervaring en beleving van ouderen nemen jongeren de maatregelen serieuzer.

1,5 meter afstand houden

Kennis

Meer kennis over de maatregelen hangt samen met beter naleving van regel rond 1,5 meter afstand houden. Mensen die meer informatie opzoeken over het coronavirus geven aan zich meer aan de richtlijnen te houden voor 1,5 meter afstand.⁴

Drukke en eigen effectiviteit

Uit onderzoek van het RIVM blijkt dat hoe moeilijk of makkelijk het is om afstand te houden van anderen de belangrijkste voorspeller is van of mensen zich aan de 1,5 meter regel houden.⁵ Hoe drukker het is, hoe minder mensen de 1,5 meter regel naleven.

Inrichting fysieke ruimte en aandacht voor de 1,5 meter regel

Een onhandige inrichting van de (werk)plek of (school)omgeving vertoont een sterk verband met de mate waarin mensen zeggen afstand te houden.⁵ Dat mensen te dichtbij komen, omdat ze bijvoorbeeld de 1,5 meter regel vergeten, is iets wat door een slimme inrichting van de omgeving voorkomen kan worden. Denk hierbij aan cues (of prompts) in de omgeving om mensen aan de 1,5 meter regel te herinneren, zoals pijlen; borden of posters; en vlakken of cirkels op de grond.

Aandacht voor 1,5 meter regel

Op plekken waar veel aandacht is voor afstand houden, geven mensen aan dat afstand houden relatief vaak lukt.⁵

---

³ <https://www.rivm.nl/documenten/corona-gedragsunit-verdiepende-interviews-ronde-3-17-juni-2020>;
<https://www.rivm.nl/documenten/notitie-jongeren-in-coronacrisis>

⁴ Kuiper, M. E., et al. (2020); Reinders Folmer, C., et al. (2020); en Charles, G., et al. (2020); allen aangehaald in:
<https://www.rivm.nl/documenten/gedragswetenschappelijke-literatuur-over-covid-19-en-afstand-houden>

⁵ <https://www.rivm.nl/documenten/anderhalve-meter-afstand-houden-en-drukke-vermijden>

Perceptie van de sociale norm

De mate waarin mensen denken dat anderen in hun naaste omgeving 1,5 meter afstand proberen te houden, speelt een belangrijke rol in de mate waarin zij zelf 1,5 meter afstand houden.⁵ Dit blijkt ook uit interviews van het RIVM met jongeren vanaf 16 jaar.³ Jongeren geven aan dat het niet altijd lukt om zich aan de 1,5 meter afstand te houden, omdat andere mensen in hun omgeving zich ook niet aan de regel houden of hier negatief tegenover staan. Of dat het in de vriendengroep of familie van de geïnterviewde jongere niet de sociale norm is om je aan de 1,5 meter afstand te houden.

Persoonlijke norm en morele overtuiging

Mensen die de naleving van de regels zien als een burgerplicht en de morele overtuiging hebben dat ze fysieke afstand moeten houden om de verspreiding van het virus tegen te gaan, houden zich vaker aan de 1,5 meter regel dan mensen die deze overtuiging minder hebben.⁶ Ook mensen met hogere pro-sociale waarden en een gevoel van verantwoordelijkheid om de gemeenschap te beschermen, houden zich vaker aan de 1,5 meter regel dan mensen die dit minder hebben.⁷

Waargenomen effectiviteit

Mensen die denken dat 1,5 meter afstand houden effectief is voor het terugdringen van de verspreiding van het coronavirus houden zich meer aan de 1,5 meter regel dan mensen die denken dat dit minder effectief is.⁵

Risicoperceptie speelt alleen een rol bij naasten

De kans en impact om zelf besmet te raken of om anderen te besmetten en de ervaren dreiging van het virus lijken geen belangrijke voorspellers van afstand houden in het algemeen, maar spelen wel een rol bij afstand houden van naasten, bijvoorbeeld bij bezoek of feestjes.⁵ In interviews van het RIVM met jongeren vanaf 16 jaar noemen jongeren een lage risicoperceptie als belangrijke reden waarom het niet altijd lukt om 1,5 meter afstand te houden van vrienden en/of familie (waarmee ze geen huishouden delen).³ De jongeren schatten de kans klein in dat zij besmet worden als zij zich omringen met vrienden of familie. Ze vertrouwen erop dat vrienden of familie alleen in de buurt komen als ze geen klachten hebben. Ook wordt nabijheid en fysiek contact belangrijker gevonden dan het risico om besmet te worden met het virus.

Goede handhygiëne

Rationale geven alleen is niet effectief

Enkel uitleg geven over waarom het belangrijk is om handen te wassen en uitleggen hoe je dat op een goede manier doet, is niet voldoende om een goede handhygiëne te bereiken.⁸

Modeling

Het goede voorbeeld geven aan (jonge) kinderen draagt bij in het stimuleren van goede handhygiëne. Dit kan zowel live als via een instructievideo.

Prompts

Als je jonge kinderen op de goede plekken herinnert aan goede handhygiëne, draagt dit bij aan goede handhygiëne. Zo helpt het om posters van 'handen wassen' op te hangen of een duidelijke route te markeren naar handwasfaciliteiten. Ook helpt het om kinderen op de juiste momenten te herinneren aan goede handhygiëne, zoals bij aankomst, na toiletbezoek of voor het eten. Kinderen

---

⁶ Gouin, J.-P. M., Sasha, et al. (2020, preprint); Reinder Folmer, C., et al. (2020); beide aangehaald in: <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-covid-19-en-afstand-houden>

⁷ Coroiu, A., et al. (2020); aangehaald in: <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-covid-19-en-afstand-houden>

⁸ Jess, R. L., & Dozier, C. L. (2020)

een liedje van 20 seconden te laten zingen tijdens het handen wassen, helpt om de kinderen lang genoeg hun handen te laten wassen.

Feedback

Feedback op hoe goed (of slecht) kinderen hun handen wassen is effectief om betere handhygiëne te stimuleren. Zo zijn er bijvoorbeeld apparaten die laten zien op welke plekken van de handen nog bacteriën zitten na het handen wassen en dus niet goed zijn gewassen. Na deze feedback gaan kinderen hun handen beter wassen.

Mondkapjes dragen

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de (gedragspsychologische) factoren die een rol spelen bij het dragen van mondkapjes.⁹ Er is voorzichtig bewijs dat het verplicht stellen van het dragen van mondkapjes de naleving hiervan verhoogt.¹⁰

Thuisblijven bij verkoudheidsklachten

Risicoperceptie

Mensen met een hogere risicoperceptie zijn eerder bereid om (vrijwillig) in quarantaine te gaan.¹¹

Waargenomen effectiviteit

Mensen die denken dat thuisblijven effectief is voor het terugdringen van de verspreiding van het coronavirus houden zich meer aan de quarantainemaatregelen dan mensen die denken dat dit minder effectief is. Het laten zien dat thuisblijven bij klachten bijdraagt aan de publieke gezondheid en dat het de kwetsbaren in de samenleving beschermt, helpt bij de naleving van quarantainemaatregelen. Een concreet verhaal van iemand waarmee de doelgroep zich identificeert helpt hierbij.¹²

Heldere procedures en duidelijke boodschap communiceren

Een heldere procedure is een van de voorspellers van navolging van quarantaine. Het is daarom belangrijk om tijdig protocollen en duidelijke redenen te communiceren. Ook helpt het om de sociale norm te benadrukken. Als 'leiders' een duidelijke boodschap communiceren over het gewenste gedrag en dit wordt door anderen bevestigd, versterkt dit de naleving.¹¹

1.2 Best practices

Hieronder staan best practices beschreven uit de quickscan met betrekking tot de naleving van coronamaatregelen.

Kennis vergroten via een online spel

GRID (Gaming Revolution for Inspiring Development) creëert online spellen om positieve gedragsverandering te bereiken. Zij hebben ook een spel gelanceerd in het kader van corona: CoronaCombat, zie Figuur 1.¹³ In dit spel worden bewustzijn en kennis met betrekking tot COVID-19

---

⁹ <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-mondkapjes>

¹⁰ Leffler, C., et al. (2020); aangehaald in: <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-mondkapjes>

¹¹ Brooks, S.K., et al. (2020); aangehaald in: <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-thuis-isolatie>

¹² Brooks, S.K., et al. (2020); Webster, R., et al. (2020); Lunn, P., et al. (2020); allen aangehaald in: <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-thuis-isolatie>

¹³ <https://covid19communicationnetwork.org/covid19resource/coronacombat-leveraging-games-for-covid-19-awareness/> en <https://coronacombat.gamingfordev.com>

vergroot. De speler moet feiten en fabels onderscheiden. Met iedere goed beantwoorde vraag, verjaag je het virus een beetje. Met een fout beantwoorde vraag, wint het virus een beetje terrein.

Fig. 1. CoronaCombat

Fig. 2. Inzetten rolmodellen/ambassadeurs

Rolmodellen/ ambassadeurs inzetten in campagne-uitingen

Door rolmodellen te laten zien die het gewenste gedrag vertonen, zijn de leerlingen eerder geneigd het gewenste gedrag te vertonen, zie Figuur 2. Belangrijk is om hiervoor leerlingen te kiezen die door velen herkend worden en waar mensen een positieve associatie mee hebben. Laat zien wat hun redenen zijn om zich aan de coronamaatregelen te houden.¹⁴

Omgaan met groepsdruk

Voor jongeren zijn de COVID-19-restricties lastig.¹⁵ Ondanks dat voor hen het gezondheidsrisico laag is, zijn de lasten van de restricties voor hen hoog. De urgentie en het draagvlak om de coronamaatregelen op te volgen is hierdoor wat lager. Jongeren zijn zeer gevoelig voor groepsdruk en sociale normen. Wanneer vrienden of klasgenoten de coronaregels niet opvolgen, is het lastig om spelbreker te zijn en regels wel netjes op te volgen.

Mogelijke strategieën om gedragsverandering bij deze groep te bereiken zijn:

- ⇒ Laat vooral zien welke dingen je wel kunt doen en hoe (**handelingsperspectief** bieden)
- ⇒ Benadruk de **consequenties van corona voor anderen** (die dichtbij staan), bijvoorbeeld voor opa/oma)
- ⇒ **Influencers** kunnen heel belangrijk zijn om in te zetten, maar moeten wel passend zijn bij het onderwerp.

¹⁴ <https://www.ad.nl/politiek/studenten-moeten-nog-even-doorbijten-het-bier-bij-societeiten-vloeit-later-heus-weer~a2ab66c0/>

¹⁵ <https://www.uva.nl/shared-content/faculiteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/nieuws/2020/09/jongeren-en-corona.html?cb>

Aandacht in de les voor coronamaatregelen

CDC (Centers for Disease Control and Prevention) adviseert onder andere over de bevordering van het (op juiste wijze) dragen van mondkapjes.¹⁶ De volgende strategieën zijn goed toepasbaar op middelbare scholen:

- ⇒ Laat korte video's zien om leerlingen te leren hoe ze een mondkapje goed en veilig kunnen gebruiken. Voor dit soort video's kunnen BN-ers, muzikanten, atleten en influencers ingezet worden die populair zijn onder de leeftijdsgroep. Zorg ervoor dat er verbale instructies in de video's zitten die laten zien hoe je een mondkapje op de correcte wijze gebruikt.
- ⇒ Laat leerlingen discussiëren met elkaar in de les over waarom mondkapjes wel kunnen helpen tegen het verspreiden van COVID-19 (**self-persuasion**¹⁷)
- ⇒ Creëer een schoolcompetitie waarin leerlingen worden uitgedaagd om de beste communicatie strategie/ campagne te ontwikkelen voor het naleven van de coronamaatregelen (**self-persuasion**)

Commitment via een Pledge

Door studenten en/of docenten een Pledge¹⁸ te laten ondertekenen, committeren ze zich aan het gedrag, zie Figuur 3. Vanuit het consistentie principe zijn zij meer geneigd gedrag te vertonen dat in lijn ligt met de commitment die ze zijn aangegaan.¹⁹

Om draagvlak te stimuleren, is het raadzaam om de doelgroep te betrekken bij de het opstellen van de pledge. Ter ondersteuning kan de pledge zichtbaar worden gemaakt. Hiermee worden mensen herinnerd aan de commitment die ze hebben gemaakt.

Fig. 3. Voorbeeld van Pledge

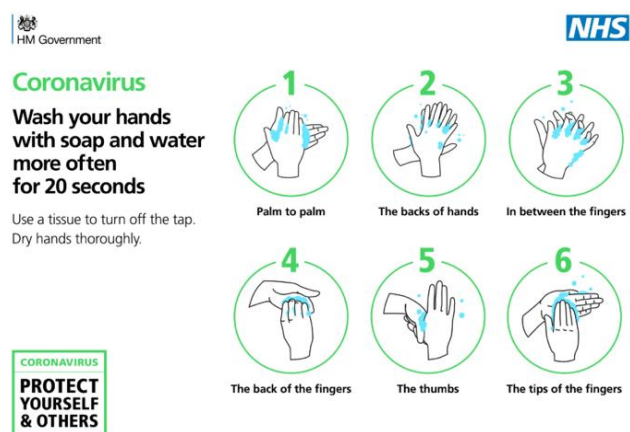

Fig. 4. Handen-was protocol

Heldere visuele communicatie

Om mensen te stimuleren op de juiste manier handen te wassen, werkt een infographic het best, zie Figuur 4. Toon daarop visueel en stap voor stap het handen-was protocol. Vermijd veel tekst.²⁰

¹⁶ <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/schools-childcare/cloth-face-cover.html>

¹⁷ Self-persuasion is een techniek waarbij mensen zelf op zoek gaan naar argumenten voor het gewenste gedrag. Hiermee overtuigen zij zichzelf in plaats van dat het hen verteld wordt.

¹⁸ Een pledge is een soort belofte die je uitspreekt.

¹⁹ <https://www.onebyone2030.org/targetcovid19-get-the-facts-toolkit>

²⁰ <https://www.bi.team/blogs/bright-infographics-and-minimal-text-make-handwashing-posters-most-effective/>

Straffen, verantwoordelijkheid naar anderen en betrokkenheid

Gemeente Breda heeft onderzoek laten doen onder jongeren over het naleven van coronamaatregelen.²¹ Middels focusgroepen met jongeren zijn de volgende conclusies getrokken:

- Straffen werkt beter dan belonen (wel alleen als handhaving duidelijk is en consequent gebeurt).
- Angst om naasten te besmetten werkt als motivator voor het goed naleven van de coronamaatregelen.
- Betrek jongeren bij beleid en uitrol (ze willen zich gehoord voelen).
- Jongeren voelen zich bekritiseerd. Daardoor gaan ze zich afzetten tegen de regels (ze doen het toch verkeerd in de ogen van volwassenen). Anticipeer hierop in de aanpak.

---

²¹ <https://monkeysandbananas.nl/onderzoekgemeentebreda-aanbevelingen/>

Hoofdstuk 2. Interviews

We hebben met drie experts gesproken over hun ervaringen met de naleving van coronamaatregelen op vo-scholen. We hebben gesproken met de manager van het Jongeren Informatie Punt, de directeur Voortgezet onderwijs van de Inspectie voor het Onderwijs en een onderzoeker bij de gedragsunit van het RIVM. Daarnaast hebben we interviews afgenomen bij vier docenten op vo-scholen en een conciërge. Hieronder staan de inzichten uit de interviews.

2.1 Doelgroep segmentatie

Leeftijd/ onder- en bovenbouw

Docenten zien een verschil tussen onderbouw en bovenbouw in de naleving van coronamaatregelen. Leerlingen in de onderbouw leven de regels beter na dan in de bovenbouw. In de bovenbouw zijn leerlingen iets kritischer dan in de onderbouw. Tegelijkertijd zijn eerstejaars leerlingen (veelal jongens) vaak nog heel fysiek ingesteld en 'springerig'. Daardoor raken ze elkaar wel vaker aan.

- ⇒ Leerlingen in onder- en bovenbouw reageren anders op coronamaatregelen. Zorg dat de manier waarop regels gebracht worden aansluit bij de leeftijd.

Leerniveau

Het is onduidelijk of er een verschil is in naleving van de coronamaatregelen tussen de verschillende leerniveaus. Sommige docenten geven aan dat ze geen verschil merken, sommige dat havo/vwo-leerlingen de coronamaatregelen beter naleven dan vmbo-leerlingen, maar andersom wordt ook genoemd. Als leerlingen de coronamaatregelen niet naleven en aangesproken worden hierop, volgen bijna alle leerlingen dit alsnog op. Hierbij zien de docenten dat havo/vwo-leerlingen zich vaker kritisch opstellen dan vmbo-leerlingen. Vmbo-leerlingen accepteren de regels makkelijker wanneer ze als feit gepresenteerd worden.

- ⇒ Leerniveau reageert anders op coronamaatregelen. Zorg dat de manier waarop regels gebracht worden aansluit bij het leerniveau.
- ⇒ Op vmbo is de weerstand op regels te ondervangen door strategieën die **reactance**²² verminderen. Bijvoorbeeld dit als kansloos te **framen**, het is opgelegd door de overheid.
- ⇒ Op havo en vwo is de weerstand op de regels te verminderen door strategieën die **skepticism**²³ verminderen. Bijvoorbeeld door transparant twee kanten van het verhaal te laten zien. Of relevante rolmodellen gebruiken die de maatregelen uitdragen.

2.2 Sociale invloeden

Groepsdruk

De leerlingen zijn volop in ontwikkeling en bezig met het vormen van hun mening. Ze zijn zeer gevoelig voor groepsdruk en de waan van de dag. Ze kijken naar wat anderen doen en vinden.

- ⇒ **Sociale normen** en **groepsdruk** beïnvloeden het gedrag van de leerlingen. Zorg dat sociale normen en groepsdruk het gewenste gedrag versterken. Een **peer-to-peer** aanpak is hier zinvol.²⁴

---

²² Reactance is een vorm van weerstand die ontstaat wanneer mensen zich in hun vrijheid aangetast voelen. Deze vorm van weerstand is emotioneel van aard en kan omschreven worden als tegendraadsheid.

²³ Skepticism is een vorm van weerstand die ontstaat wanneer mensen inhoudelijke twijfels hebben over de boodschap of de boodschapper. Deze vorm van weerstand is cognitief van aard en kan omschreven worden als kritisch.

²⁴ Een peer-to-peer aanpak is aanpak voor en door de doelgroep.

Fake news en complottheorieën

Jongeren zijn gevoelig voor fake news en complottheorieën. Ze willen graag geloven dat corona niet bestaat. Ze zoeken naar excuses om zich niet aan de regels te hoeven houden.

2.3 Persoonlijke relevantie

De leerlingen zijn vooral bezig met zichzelf. In de communicatie helpt het om dingen dichtbij hun eigen situatie te houden en persoonlijk relevant te maken. Als voorbeeld wordt genoemd dat mondkapjes soms weken gedragen worden zonder te wassen. Door de leerlingen te vertellen dat ze uitslag krijgen van het mondkapje als ze die niet wassen, ervaren ze direct de negatieve gevolgen voor henzelf en verandert hun gedrag sneller.

⇒ Maak het **persoonlijk relevant** zodat het naleven van de regels waarde voor ze krijgt.

2.4 Obstakels bij naleving

Afstand houden in gangen vrijwel onmogelijk

Het is vrijwel onmogelijk om 1,5 meter afstand te houden in de gangen. Die zijn te smal en het is er te druk. De ene docent vraagt of leerlingen ruimte willen maken en attendeert hen erop dat zij 1,5 meter afstand moeten bewaren tot de docent; de andere docent passeert de leerlingen snel om het risico op besmetting zo klein mogelijk te maken.

Reden van naleving onder de aandacht (blijven) brengen

Het waarom is uit het oog verloren. Het is belangrijk om de reden van naleving bij jongeren onder de aandacht te (blijven) brengen (solidariteit voor anderen) en duidelijk te benoemen waarom de overheid de regels stelt: veel (kanker)patiënten moeten weer langer wachten op een behandeling; zorg ontlasten, dokters en verpleegkundigen kunnen het niet meer aan; opa's en oma's beschermen; etc. Het gaat niet om jou, maar om de kwetsbare mensen (oudere en zieke mensen). Het gaat om solidariteit voor anderen. Een persoonlijk verhaal van iemand helpt heel goed, bijvoorbeeld een vriendin van wie beide ouders zijn overleden door corona.

⇒ Benadruk de **legitimiteit** van de coronamaatregelen en refereer aan zaken die leerlingen aanspreken/erg vinden.

Weinig intrinsieke motivatie

Leerlingen zien de coronamaatregelen als een 'moetje'. Ze zijn niet intrinsiek gemotiveerd om de coronamaatregelen na te leven.

⇒ Probeer de **intrinsieke motivatie** van leerlingen aan te spreken. Als dit niet lukt, probeer ze dan **extrinsiek te motiveren**.²⁵

Naleving maatregelen wordt vergeten

Klaslokalen zijn wel ingericht op 1,5 meter afstand, maar daarbuiten niet echt. Buiten klaslokalen wordt het best vaak vergeten om afstand te bewaren. Ook mondkapjes worden vergeten bij het verlaten van de kantine of het leslokaal. En ook handen desinfecteren bij binnenkomst van de leslokalen wordt vaak vergeten of overgeslagen.

⇒ Blijf leerlingen **aanspreken** op de naleving van coronamaatregelen

---

²⁵ Intrinsieke motivatie is de motivatie die vanuit jezelf komt. Als je intrinsiek gemotiveerd bent, doe je iets omdat je het graag wilt, omdat de activiteit zelf 'belonend' is. Bij extrinsieke motivatie doe je iets, omdat er een externe prikkel is die je drijft, bijvoorbeeld een beloning.

- ⇒ **Herinner** leerlingen op het juiste moment op de juiste plek aan de naleving van coronamaatregelen
- ⇒ Maak de naleving van coronamaatregelen zo **opvallend** mogelijk. Zet bijvoorbeeld het desinfectiemiddel heel duidelijk in het zicht, zodat leerlingen het niet kunnen vergeten.

2.5 Handhaving en toezicht

Als een team opereren

Conciërges en docenten spreken leerlingen erop aan als coronamaatregelen niet worden opgevolgd. Docenten en conciërges zijn doorslaggevend in de mate waarin coronamaatregelen worden nageleefd op een school. Zij zetten de sfeer, de toon en de regels. Daarom is het belangrijk dat docenten als een team opereren, ongeacht hun eigen attitude ten aanzien van de maatregelen. Samen moeten ze ervoor gaan staan. Dit zorgt voor duidelijkheid naar de leerlingen. Nu kan het gebeuren dat de ene docent wel aanspreekt op handhygiëne, afstand houden en mondkapjes, terwijl een andere docent dit niet doet. Deze inconsistentie heeft een negatief effect op het gedrag van de leerlingen.

- ⇒ Zorg voor een **eenduidig beleid** dat docenten gezamenlijk als **team** uitdragen naar de leerlingen.
- ⇒ Gedragsinterventies die inspelen op het teamgevoel van docenten en gebruik maken van **commitment** en **consistentie** kunnen hier positief aan bijdragen.²⁶

Toezicht op naleving 1,5 meter regel

Vooral in gangen en doorlooppromtes is 1,5 meter afstand houden van volwassenen lastig. Een conciërge kan hier in zijn eentje niet op handhaven. Er zijn meer ogen nodig om te zien wat er gebeurt. Bij de ene school gaat het beter dan bij de andere. Vooral bij overgangsmomenten en doorloopmomenten zijn extra ogen nodig.

- ⇒ Zorg voor **extra toezicht** bij overgangs- en doorloopmomenten.

Aanspreken van leerlingen op handhygiëne

Bij de meeste scholen kunnen leerlingen hun handen desinfecteren bij binnenkomst van een lokaal. Daar staat meestal desinfectiemiddel. Weinig leerlingen doen dit uit zichzelf. Alleen als de docent de leerlingen aanspreken hierop, doen de meeste leerlingen het wel.

Aanspreken van leerlingen bij niet dragen mondkapje

De meeste leerlingen dragen een mondkapje. Als leerlingen de kantine verlaten vergeten sommige leerlingen hun mondkapje op te zetten. Sommige vergeten het ook na de les op te zetten. Conciërges en docenten spreken leerlingen hierop aan. De meeste doen daarna hun mondkapje op. Het helpt hierbij als je de leerlingen bij naam kan noemen. Dan zijn ze uit de anonimiteit.

Wettelijke verplichting dragen mondkapjes

Op 1 december is het dragen van mondkapjes op scholen wettelijk verplicht gesteld. Daarvoor was het een dringend advies om een mondkapje te dragen. De wettelijke verplichting heeft de naleving van deze regel wel gestimuleerd, maar twee weken later is de aandacht hiervoor verslapt en daalt het niveau van spontane naleving weer.

---

²⁶ Commitment en consistency is een techniek waarbij je mensen vraagt hun betrokkenheid/commitment uit te spreken. Omdat mensen graag consistent zijn, is de kans dat mensen zich daarna hieraan houden groter dan zonder het uitspreken van commitment.

2.6 Rol van ouders

Sommige ouders zijn het niet eens met de coronamaatregelen op school. Het gaat dan vaak om het dragen van mondkapjes en thuisblijven bij gezondheidsklachten. Soms komen leerlingen bijvoorbeeld naar school met verkoudheidsklachten, omdat ze dat van hun vader of moeder moeten. Leerlingen komen dan in een lastige positie, omdat ze tussen hun ouders en school in komen te staan. Het beste is dan dat school met de ouder(s) en leerling om tafel gaan om te komen tot een oplossing.

Hoofdstuk 3. Vragenlijst

Om inzicht te krijgen in welke gedragspsychologische factoren (motieven en drijfveren, weerstanden en context) een rol spelen in de naleving van de coronamaatregelen op en rondom vo-scholen is een online vragenlijst afgenomen bij vo-leerlingen. De vragenlijst is verspreid via het LAKS en de VO-raad en is ingevuld door 1521 leerlingen in de leeftijd van 11 tot en met 20 jaar.²⁷ Er hebben meer meiden de vragenlijst ingevuld dan jongens (resp. 54% en 44%). Ruim een derde van deelnemers volgt een vmbo-opleiding en ruim een derde een havo-opleiding (resp. 35% en 36%). 20% volgt een vwo-opleiding, 7% een gymnasiumopleiding en 2% volgt praktijkonderwijs.

3.1 Naleving coronamaatregelen

Samenvatting

- Naleving van coronamaatregelen; van het best nageleefd tot minst goed nageleefd:
  1. Dragen van mondkapje
  2. Thuisblijven bij verkoudheid
  3. 1,5 meter afstand houden
  4. Handhygiëne
- Docenten houden zich (heel) goed aan de coronamaatregelen.
- Leerlingen worden er meestal op aangesproken als zij de coronamaatregelen niet naleven.

Mondkapje dragen het beste en handhygiëne het slechtste nageleefd

De meeste leerlingen geven aan dat het dragen van een mondkapje het beste wordt nageleefd op school. Thuisblijven bij verkoudheid volgt op de tweede plek en 1,5 meter afstand houden tot volwassenen op de derde plek. Handen regelmatig 20 seconden wassen met zeep (of desinfecteren) wordt het minst goed nageleefd. Dit lijkt samen te hangen met de mate waarin scholen uitleg geven over waarom de maatregelen nageleefd moeten worden. Scholen geven de meeste uitleg over het dragen van mondkapjes, dan volgt thuisblijven bij verkoudheid, daarna 1,5 meter afstand houden tot volwassenen en het minste uitleg geven scholen over goede handhygiëne.

Meeste docenten leven coronamaatregelen goed na

Volgens leerlingen houden de meeste docenten zich (heel) goed aan de coronamaatregelen (79%). Bijna een kwart van de leerlingen geeft aan dat docenten zich niet zo goed of slecht aan de coronamaatregelen houden (22%).

Meeste scholen spreken leerlingen aan op niet-naleving

Als leerlingen de coronamaatregelen niet naleven, worden zij in de meeste gevallen hierop aangesproken (66%). Sommige leerlingen geven aan dat ze een waarschuwing krijgen (15%). Slechts enkele leerlingen geven aan dat school niets doet als leerlingen de coronamaatregelen niet naleven (4%).

---

²⁷ Leerlingen jonger dan 16 jaar konden alleen deelnemen wanneer zij toestemming hadden van hun ouder(s)/verzorger(s).

3.2 Besmettingen op school

Samenvatting

- De meeste leerlingen denken dat het risico om op school besmet te raken niet zo groot is.
- De meeste leerlingen zouden het wel erg vinden als ze op school besmet raken.
- Of het risico om anderen te besmetten groot of klein is, daarover lopen de meningen uiteen.
- De meeste leerlingen zouden het erg vinden om hun vader of moeder te besmetten. Dit wordt als erger gezien dan docenten en andere leerlingen besmetten. Desalniettemin vinden de meeste leerlingen het ook erg om docenten en andere leerlingen te besmetten.

Zelf besmet raken

Bijna een derde van de leerlingen denkt dat het risico om besmet te raken met corona op school groot is (32%). Ruim een derde van de leerlingen denkt dat dit risico niet zo groot is (39%). Een deel van de leerlingen denkt dat het risico klein is (17%).

Bijna de helft van de leerlingen vindt het heel erg als ze op school besmet raken (41%) en bijna de helft vindt dit een beetje erg (41%). Enkele leerlingen vinden het niet erg om op school besmet te raken (12%).

Andere mensen besmetten

Bijna een derde van de leerlingen denkt dat de kans om anderen te besmetten groot is (32%); ruim een derde denkt dat deze kans niet zo groot is (35%). Een kwart van de leerlingen denkt dat deze kans klein is (25%).

De meeste leerlingen vinden het erg als ze hun vader of moeder (per ongeluk) besmetten (83%). Bijna twee derde van de leerlingen vindt het erg als ze een klasgenoot (per ongeluk) besmetten (65%) en bijna een derde als ze een docent (per ongeluk) besmetten (61%).

3.3 1,5 meter afstand houden

Samenvatting

- Er is redelijke draagvlak bij leerlingen om 1,5 meter afstand te bewaren tot volwassenen op school.
- Leerlingen zijn verdeeld over of het moeilijk of makkelijk is om zich aan de 1,5 meter afstand te houden.
- Vooral in de gang is het lastig om 1,5 meter afstand te houden. Dit komt doordat het vaak druk is en de ruimte klein is. Ook vergeten leerlingen (en docenten) om 1,5 meter afstand te houden.
- Het komt best vaak voor dat docenten en leerlingen te dicht bij elkaar zijn (binnen 1,5 meter afstand).

Redelijk draagvlak

Een klein deel van de leerlingen vindt het heel belangrijk om zich aan de 1,5 meter regel te houden (16%). Ruim de helft van de leerlingen vindt het best belangrijk om zich aan de 1,5 meter regel te houden (54%). Bijna een kwart van de leerlingen vindt het niet zo belangrijk (24%) en 3% vindt het (helemaal) niet belangrijk.

Gemak en moeite bij naleving

Leerlingen zijn verdeeld over of ze het moeilijk of makkelijk vinden om 1,5 meter afstand te houden. Een derde vindt het (heel) makkelijk (34%), ruim een derde is neutraal (37%), bijna een derde vindt het (heel) moeilijk (29%).

Plekken waar naleving lastig is

Vooral in de gang is het heel moeilijk om afstand te houden (71%). Maar ook in de klas (40%), bij de gym (35%), in de kantine (31%) en bij praktijklessen (34%) is het moeilijk. In de toelichting worden ook de trappen vaak genoemd. Enkele leerlingen geven aan dat het overal moeilijk is.

Redenen waarom het niet lukt zijn vooral doordat het te druk is (66%) en doordat er te weinig ruimte is (65%). Maar ook doordat docenten en leerlingen er niet op letten (resp. 35% en 38%). In de toelichting wordt genoemd dat het lastig is om afstand te houden als een docent persoonlijke uitleg geeft. Dan komt hij vaak naast de leerling aan de tafel staan.

Niet-naleving van regel

Bij bijna de helft van de leerlingen komt een docent 1 tot 2 keer in de week te dichtbij (43%). Bij ruim een kwart is dit 3 tot 4 keer in de week (28%). Bij bijna een kwart is dit dagelijks of zelfs meerdere keren per dag (22%). Slecht bij 7% van de leerlingen komt een docent nooit te dichtbij.

3.4 Handhygiëne

Samenvatting

- Er is redelijke draagvlak bij leerlingen om handen vaak te wassen of desinfecteren.
- De meeste leerlingen wassen of desinfecteren meerdere malen per dag hun handen op school. Dit doen ze meestal na toiletbezoek.
- Vaakst genoemde redenen om handen niet te wassen of desinfecteren zijn: het niet nodig vinden; de zeep of desinfectiegel vies vinden; en dat de zeep of desinfectiegel op is. Maar ook: niet naar de wc gaan; vergeten; en er niet op gewezen worden, worden genoemd.
- Ruim de helft van de leerlingen wast zijn handen 20 seconden of langer.
- Leerlingen zijn verdeeld over of het moeilijk of makkelijk is om hun handen 20 seconden met zeep te wassen. Redenen waarom het moeilijk wordt gevonden, is omdat leerlingen 20 seconden erg lang vinden en het vaak vergeten.

Redelijk draagvlak

Een klein deel van de leerlingen vindt het heel belangrijk om op school vaak handen 20 seconden met zeep te wassen (13%). Ongeveer de helft van de leerlingen vindt het best belangrijk (49%). Bijna een derde van de leerlingen vindt het niet zo belangrijk (32%) en slechts 5% vindt het (helemaal) niet belangrijk.

Vaak handen wassen (of desinfecteren)

Bijna een derde van de leerlingen wast op school 1 keer per dag zijn handen met zeep of desinfectiegel (31%). De meeste leerlingen doen dit vaker (40% doet dit 2 tot 3 keer per dag; 16% doet dit 4 keer of vaker). Een klein deel van de leerlingen wast op school nooit zijn handen met zeep of desinfectiegel (12%). Redenen om dit niet te doen zijn: niet nodig vinden (26%), zeep of desinfectiegel vies vinden (25%), of zeep of desinfectiegel is op (15%). Andere redenen die genoemd worden in de toelichting zijn: ik ga nooit naar de wc op school; ik vergeet het vaak; en ik word er niet op gewezen.

Momenten waarop handen worden gewassen

Momenten waarop het vaakst handen worden gewassen (of gedesinfecteerd) zijn: na toiletbezoek (89%), na hoesten of niezen (36%); en voor het eten (32%); bij het wisselen van lokalen (vooral als de docent het vraagt) (29%), bij aankomst op school (vooral als er desinfectiepalen staan) (24%), en na het eten (15%). Bij de toelichting wordt ook genoemd: als ik het zie staan.

Tijdsduur van handen wassen

Ruim de helft van de leerlingen geeft aan zijn handen ongeveer 20 seconden te wassen (51%), ruim een kwart geeft aan dit minder lang te doen (27%). Een klein deel geeft aan het langer dan 20 seconden te doen (7%) en een deel weet niet hoe lang dit is (15%).

Gemak en moeite bij naleving

De leerlingen zijn verdeeld over of het moeilijk of makkelijk is om op school je handen 20 seconden met zeep te wassen. Een derde van de leerlingen vindt het (heel) makkelijk (34%); bijna de helft is neutraal (45%), en 21% vindt het (heel) moeilijk. Redenen waarom leerlingen het moeilijk vinden is dat 20 seconden heel lang is (26%) en dat ze het vaak vergeten (24%). Sommige noemen ook dat het druk is op plekken waar je dit kunt doen (17%). Enkele leerlingen noemen in de vrije velden ook dat het water koud is of dat ze er geen tijd voor hebben, omdat ze dan te laat in de les komen.

3.5 Mondkapjes dragen

Samenvatting

- Bijna alle leerlingen dragen een mondkapje.
- Leerlingen zijn verdeeld over de veronderstelde effectiviteit van mondkapjes.
- Bijna de helft van de leerlingen vindt het vervelend om een mondkapje te dragen. De vaakst genoemde redenen hiervoor zijn dat ademen lastig is en dat het niet lekker zit.
- Vrijwel niemand bergt het mondkapje op de juiste wijze op tijdens de les.

Naleving

Ruim de helft van de leerlingen geeft aan dat alle klasgenoten een mondkapje dragen (51%). Ruim een derde geeft aan dat bijna alle klasgenoten een mondkapje dragen (37%). Een klein deel geeft aan dat het meer dan de helft is (6%) of ongeveer de helft (3%).

Waargenomen effectiviteit

Leerlingen zijn verdeeld over of het dragen van een mondkapje op school helpt om coronaverspreiding tegen te gaan: 12% denkt dat het veel helpt, 33% een beetje, 29% misschien, 23% denkt van niet en 3% weet het niet.

Dragen van mondkapje beetje vervelend

Bijna de helft van de leerlingen vindt het vervelend om een mondkapje te dragen op school (30% vindt het best vervelend en 17% vindt het heel vervelend). Een kwart vindt het niet zo vervelend (25%) en ruim een kwart vindt het (helemaal) niet vervelend (28%). Redenen die leerlingen noemen waarom ze een mondkapje dragen vervelend vinden, zijn: lastig om adem te halen (74%), zit niet lekker (69%), het stinkt (31%), lastig om met vrienden te kletsen (27%), en beslaan van bril (18%). In de toelichting wordt ook genoemd dat het kriebelt, jeukt of irriteert; ik krijg er pukkels en acne van; minder herkenbaar en moeilijker om emoties af te lezen; het is niet effectief; en ongezond.

Opbergen mondkapje in de klas

In de klas doen de meeste leerlingen hun mondkapje in hun tas of zak (65%). Een deel legt het op tafel (16%) en een klein deel draagt het op zijn hoofd of kin (9%). In de toelichting wordt ook vaak genoemd dat ze het in een plastic zakje/etuis doen en dan in de tas.

3.6 Thuisblijven bij verkoudheid

Samenvatting

- De meeste leerlingen blijven meteen thuis bij verkoudheidsklachten. Desalniettemin gaat een derde van de leerlingen toch naar school bij verkoudheidsklachten. De vaakst genoemde redenen om toch naar school te gaan bij verkoudheidsklachten zijn: het lastig vinden om te bepalen wanneer het erg genoeg is om thuis te blijven en geen lessen willen missen.
- Leerlingen onderschatten het aantal leerlingen dat meteen thuisblijft bij verkoudheidsklachten. Er is een kleine misperceptie van de sociale norm.
- Scholen kunnen nog duidelijker communiceren dat ze graag willen dat leerlingen meteen thuisblijven bij verkoudheidsklachten. Dat wordt nu niet altijd als heel duidelijk ervaren.

Zelf thuisblijven

Ruim de helft van de leerlingen blijft meteen thuis bij verkoudheidsklachten (58%). Ruim een derde van de leerlingen blijft niet meteen thuis: 8% gaat gewoon naar school; 19% blijft pas na een paar dagen met verkoudheidsklachten thuis; en 9% gaat naar school en let dan extra op de naleving van coronamaatregelen. Redenen om niet meteen thuis te blijven bij klachten zijn: lastig om te bepalen wanneer het erg genoeg is om thuis te blijven (34%); niet willen missen van lessen (27%); ze moeten naar school van hun vader of moeder (11%); en overdreven vinden om thuis te blijven (11%). In de toelichting geven veel leerlingen aan dat ze (bijna) altijd verkouden zijn en daarom naar school gaan.

Waargenomen sociale norm

Bijna de helft van de leerlingen denkt dat andere leerlingen meteen thuisblijven bij verkoudheidsklachten (43%). Ongeveer een derde denkt dat leerlingen na een paar dagen verkoudheidsklachten thuisblijven (33%). Een aantal leerlingen denkt dat andere leerlingen gewoon naar school komen bij verkoudheidsklachten (16%) en een klein aantal leerlingen denkt dat andere leerlingen naar school komen bij verkoudheidsklachten en dan extra goed op de maatregelen letten (3%).

Boodschap niet heel duidelijk gecommuniceerd

De helft van de leerlingen vindt dat school duidelijk aangeeft dat ze willen dat je thuis moet blijven bij verkoudheidsklachten (48%). Ruim een derde vindt dat school het een beetje duidelijk aangeeft (39%). Een klein deel vindt het niet zo duidelijk (11%) of helemaal niet duidelijk (3%).

3.7 Informatievoorziening rondom corona

Samenvatting

- Leerlingen nemen informatie over corona het meest aan van hun vader of moeder, maar ook van de overheid of het RIVM.
- Leerlingen ontvangen informatie over corona van school het liefst op hun school-email.

Informatiebron

Leerlingen nemen informatie over corona het meest aan van hun vader of moeder (70%); de overheid (63%); en van het RIVM (52%). Daarna volgen docenten (30%); wetenschappers (24%); sociale media (23%); en internet (22%). Slechts 14% neemt informatie rondom corona het meest aan van vrienden. In de toelichting wordt ook het nieuws of NOS stories genoemd en familie, opa of oma.

Communicatiekanalen

Leerlingen ontvangen informatie rondom corona op school het liefst op hun school-email (45%). Daarna volgt de docent in de klas (22%) of bij binnenkomst op school (11%) of bij binnenkomst in de klas (10%). In de toelichting wordt ook de mentor genoemd of de speaker van school.

3.8 Zorgen over corona

Samenvatting

- Veel leerlingen maken zich zorgen over of gerelateerd aan corona. De meeste zorgen gaan over de gezondheid van anderen en dat het lastiger is om met vrienden leuke dingen te doen.

Een derde van de leerlingen maakt zich weinig zorgen over corona (33%). De andere leerlingen maken zich wel zorgen over corona. De meeste zorgen gaan over de gezondheid van anderen (47%); dat het lastiger is om met vrienden leuke dingen te doen (45%); en over de gevolgen van corona op schoolcijfers (27%). Ook zijn er zorgen over de eigen gezondheid (17%) en voelen leerlingen zich eenzamer door corona (15%).

Hoofstuk 4. Kansrijke gedragsstrategieën

In dit deel wordt een overzicht gegeven van mogelijke interventies om jongeren te stimuleren tot betere naleving van de coronamaatregelen. We hebben de kansrijke strategieën opgesteld, gecategoriseerd op basis van het EAST model.²⁸

- **Easy:** gedragsbeïnvloeding door het eenvoudig te maken
- **Attractive:** gedragsbeïnvloeding door het aantrekkelijk/ zinvol te maken
- **Social:** gedragsbeïnvloeding door het sociaal te maken
- **Timely:** gedragsbeïnvloeding op het juiste moment

Eerst wordt algemeen ingegaan op de coronamaatregelen. Vervolgens wordt per coronamaatregel aangegeven welke gedragsstrategieën specifiek daarvoor ingezet kunnen worden.

4.1 Naleving regels algemeen

Leerniveau

Een doelgroep-specifieke aanpak werkt het best. Houdt rekening met het leerniveau van de leerlingen. Op vmbo is mogelijke weerstand op regels te ondervangen door strategieën die *reactance* verminderen. Bijvoorbeeld door in *framing* aan te geven dat de regels zijn opgelegd door de overheid. Op havo en vwo is mogelijke weerstand op de regels te verminderen door strategieën die *skepticism* verminderen. Bijvoorbeeld door transparant twee kanten van het verhaal te laten zien. Of relevante rolmodellen gebruiken die de maatregelen uitdragen.

Betrek jongeren bij probleem en oplossing

Jongeren voelen zich bekritiseerd. Er wordt vaak gezegd dat zij zich niet aan de regels houden en het dus 'verkeerd' doen. Hierdoor sluiten ze zich af voor communicatie over de regels. Anticipeer hierop in de algemene communicatie. Zorg dat de leerlingen zich belangrijk voelen en maak ze mede-eigenaar van zowel probleem als oplossing.

Influencers

Influencers kunnen worden ingezet, maar moeten wel passend zijn bij het onderwerp (geloofwaardig).

Eenduidig beleid en gezamenlijk als team

Zorg voor een eenduidig beleid dat docenten gezamenlijk als team uitdragen naar de leerlingen. Wanneer leerlingen ervaren dat het per docent verschilt hoe er wordt omgegaan met naleving van coronamaatregelen verliezen de maatregelen draagvlak.

Onderstaande strategieën zijn het best inzetbaar voor algemene naleving van de coronamaatregelen.

Faciliteren/ zo makkelijk mogelijk maken <i>EASY: Simplification, Friction costs, Substitution</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Default	De standaard inzetten, waar gedrag op aangepast wordt	Zorg dat de standaard binnen school is dat coronamaatregelen worden nageleefd. Maak het zo eenvoudig mogelijk voor leerlingen om het goed te doen.

²⁸ Team, B. I. (2014)

Aantrekkelijk/ zinvol maken

ATTRACTIVE: Framing effect, Endowment effect, Personalise, Salience, Lotteries

Interventie	Toelichting	Toepassing
Unity	Laat zien dat iemand onderdeel is van een groter geheel	Maak duidelijk dat de leerlingen echt onderdeel zijn van het geheel. Alleen samen kun je het virus indammen.
Personaliseren	Mensen zijn gevoeliger voor informatie die specifiek voor hen is	Wanneer leerlingen geïnformeerd worden over de maatregelen (bijvoorbeeld via school email), zorg dan voor een persoonlijke aanhef (<i>Beste Jonas</i>).
Legitimiteit	We zijn sneller geneigd gedrag te tonen wanneer we het idee hebben dat het legitiem is om te doen	Leg uit waarom en voor wie het belangrijk is om de coronamaatregelen na te leven. Benadruk de consequenties van Corona voor anderen (die dichtbij hen staan)
Verbaliseren	Ongewenst gedrag negatief maken/bestrafen	Bestraf leerlingen die regels niet naleven. Belangrijk hierbij is dat het wel consequent gebeurt.
Self persuasion	Laat jongeren zichzelf overtuigen waarom ze coronamaatregelen na moeten leven	Bijvoorbeeld door ze in de klas argumenten te laten bedenken waarom het belangrijk is de coronamaatregelen wel zouden moeten naleven of door ze zelf campagne uitingen te laten bedenken om hun medeleerlingen te laten overtuigen.
Belonen (extrinsiek motiveren)	Belonen voor het goed naleven van de maatregelen	Bijvoorbeeld een prijs voor de klas(sen) waar regels goed worden nageleefd. Dit speelt tevens in op het sociale aspect (het samen met de groep doen)
Verliesaversie	We vinden het vervelender dingen te verliezen dan dat we het fijn vinden dingen te winnen	Benadruk wat jongeren 'verliezen' door de maatregelen niet na te leven, in plaats van wat ze winnen.

Sociaal maken

SOCIAL: Messenger effect, Social networks, Social norms

Interventie	Toelichting	Toepassing
Communiceren van de sociale norm	We passen ons gedrag aan op basis van wat we denken dat anderen zien als gepast en doen.	Gebruik in communicatie uitingen de sociale norm. Laat zien welk gedrag gepast is en dat de meeste leerlingen daar op die manier over denken.
Framing / altercasting	Communicatie framen in termen van hoe een persoon is ipv wat een persoon doet. Stimuleert prosociaal gedrag.	Plaats de leerlingen in een rol waarin ze het welzijn van anderen belangrijk vinden. Bijvoorbeeld: <i>Jij wil jouw ouders of vrienden toch niet per ongeluk besmetten? Daarom houd je je aan de coronamaatregelen.</i>
Peer-to peer benadering	Jongeren passen sneller gedrag aan wanneer andere jongeren dit aan ze vragen	Deze strategie kan gebruikt worden in de communicatie uitingen over de coronamaatregelen op school. Bijvoorbeeld via filmpjes

Sociaal maken (vervolg) <i>SOCIAL: Messenger effect, Social networks, Social norms</i>		
Handelingsperspectief aanspreken op gedrag	Openingszinnen geven om vrienden aan te spreken als zij zich niet aan de coronamaatregelen houden	Campagne uiting Maakt het makkelijker om vrienden aan te spreken
Feedback	Feedback zorgt ervoor dat mensen hun best doen om een doel te bereiken	Geef feedback hoe het gaat op school met naleving van regels. Geef bijvoorbeeld positieve feedback in een nieuwsbrief als leerlingen zich goed aan de regels houden.

Op het juiste moment <i>TIMELY: Implementation intentions, Prompts, Commitment contracts</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Pledge laten ondertekenen	commitment – consistentie: wanneer ze ondertekenen iets te gaan doen zullen ze dit ook eerder echt doen	Op school / online een overeenkomst laten ondertekenen Sterke invloed op gedrag, maar wel weerstandsgevoelig (belerend)

4.2 1,5 meter afstand houden

In onderstaand overzicht wordt aangegeven welke strategieën (bovenop de strategieën van algemene naleving) extra ingezet kunnen worden voor het naleven van 1,5 meter afstand houden.

Faciliteren/ zo makkelijk mogelijk maken <i>EASY: Simplification, Friction costs, Substitution</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Faciliteren	Door maatregelen te faciliteren wordt het eenvoudig om het gewenste gedrag te vertonen	Het blijkt dat ze de 1,5 meter makkelijk vergeten. Maak (vooral op de plekken waar het moeilijk uitvoerbaar is) visueel en opvallend zichtbaar wat 1,5 afstand is. Dit kan door grondmarkering. Hierbij kan gedacht worden aan vakverdeling/ cirkels op de grond, loopstromen, gescheiden trappenhuizen, etc.
Handelingsperspectief bieden	Als mensen (concreet) weten wat ze kunnen doen, is de kans op dat gedrag groter	Geef tips hoe ze eenvoudig kunnen uitvoeren. Belangrijk om hier zowel de richtten op de doelgroep leerlingen als docenten.

Aantrekkelijk/ zinvol maken

ATTRACTIVE: Framing effect, Endowment effect, Personalise, Salience, Lotteries

Interventie	Toelichting	Toepassing
Funfactor	Als gewenst gedrag leuk is om te doen, doen mensen dit sneller	Bedenk een spelvariant waarbij leerlingen (en docenten) uitgedaagd worden iets te doen, waarbij ze die 1,5 meter goed waarborgen.
Humor	Leuke inslag maakt de doelgroep meer ontvankelijk voor de boodschap	Breng op een leuke manier die 1,5 meter opnieuw onder de aandacht. Een mogelijk toepassing is een grappige outfit met hoepel die zorgt dat mensen niet dichterbij kunnen komen dan 1,5 meter. Dit werkt het sterkst wanneer leerlingen zelf kunnen ervaren hoeveel afstand het daadwerkelijk is.

Sociaal maken

SOCIAL: Messenger effect, Social networks, Social norms

Interventie	Toelichting	Toepassing
Afbeelding van ogen	Mensen voelen zich bekeken, dit stimuleert prosociaal gedrag	Als ondersteuning voor het handhaven van 1,5 meter kan dit goed helpen. Laat een afbeelding van ogen zien en koppel daar de boodschap aan 'Houd 1,5 meter' afstand. Goed toepasbaar in bijvoorbeeld een trappenhuis.
Handelingsperspectief aanspreken op gedrag	Openingszinnen geven om vrienden aan te spreken als zij zich niet aan de coronamaatregelen houden	Voorbeeldzinnetjes geven van hoe je medeleerlingen en docenten aanspreekt wanneer ze onvoldoende afstand houden van jou.

Op het juiste moment

TIMELY: Implementation intentions, Prompts, Commitment contracts

Interventie	Toelichting	Toepassing
Prompting	Herinner leerlingen aan het gewenste gedrag op het juiste moment	Herinner leerlingen juist op de plekken waar 1,5 meter moeilijk is aan het naleven ervan (en de wijze waarop ze dit kunnen doen). Hiervoor zijn vooral de gangen en trappen het meest geschikt.
Nudging	Laatste ondersteunende zetje voor naleving (pijlen/ voetstapjes)	Fysieke touchpoints, zorg voor vlakverdeling/ cirkels/ lijnen op de grond, waardoor het eenvoudig is om 1,5 meter afstand te houden.

4.3 Handhygiëne

In onderstaand overzicht wordt aangegeven welke strategieën (bovenop de strategieën van algemene naleving) extra ingezet kunnen worden om goede handhygiëne te bevorderen.

Faciliteren/ zo makkelijk mogelijk maken <i>EASY: Simplification, Friction costs, Substitution</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Faciliteren	Door maatregelen te faciliteren wordt het eenvoudig om het gewenste gedrag te vertonen	Zorg dat er altijd voldoende handzeep en handgel aanwezig zijn en dat deze voorzieningen er schoon uitzien. Plaats bij de ingang van ieder klaslokaal een handpomp. Geeft een structureel uiterlijk. Zorg dat de positionering optimaal is en leerlingen er niet zomaar voorbij kunnen lopen.
Handelingsperspectief bieden	Als mensen (concreet) weten wat ze kunnen doen, is de kans op dat gedrag groter	Laat met behulp van een infographic met plaatjes en een stappenplan zien hoe de leerlingen hun handen goed ontsmetten

Aantrekkelijk/ zinvol maken <i>ATTRACTIVE: Framing effect, Endowment effect, Personalise, Saliency, Lotteries</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Funfactor	Als gewenst gedrag leuk is om te doen, doen mensen dit sneller	Plaats een leuke 'afteller' die 20 seconden aftelt, zodat het eenvoudiger wordt om 20 seconden de handen te ontsmetten.

Sociaal maken <i>SOCIAL: Messenger effect, Social networks, Social norms</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
-	-	-

Op het juiste moment <i>TIMELY: Implementation intentions, Prompts, Commitment contracts</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Prompting	Herinner leerlingen aan het gewenste gedrag op het juiste moment	Herinner leerlingen juist op de plekken goede handhygiëne. Doe dit bij de wc's (binnenzijde wc-deur en boven wastafels), wastafels in de klaslokalen en bij binnenkomen klaslokaal (bij handpompje).
Nudging	Laatste ondersteunende zetje voor naleving (pijlen/ voetstapjes)	Fysieke touchpoints: een handzone waar de leerling kan staan om handen te reinigen maakt het eenvoudiger om het goed te doen.

4.4 Mondkapje dragen

In onderstaand overzicht wordt aangegeven welke strategieën (bovenop de strategieën van algemene naleving) extra ingezet kunnen worden om het dragen van mondkapjes te stimuleren.

Faciliteren/ zo makkelijk mogelijk maken <i>EASY: Simplification, Friction costs, Substitution</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Faciliteren	Door maatregelen te faciliteren wordt het eenvoudig om het gewenste gedrag te vertonen	Biedt mondkapjes gratis aan (eventueel in school stijl) wanneer leerlingen hun eigen mondkapje vergeten zijn.
Handelingsperspectief bieden	Als mensen (concreet) weten wat ze kunnen doen, is de kans op dat gedrag groter	Laat korte video's zien om leerlingen te leren hoe ze een mondkapje goed en veilig kunnen gebruiken. Voor dit soort video's kunnen BN-ers, muzikanten, atleten en influencers ingezet worden die populair zijn onder de leeftijdsgroep. Zorg ervoor dat er verbale instructies in de video's zitten die laten zien hoe je een mondkapje op de correcte wijze gebruikt en bewaart.

Aantrekkelijk/ zinvol maken <i>ATTRACTIVE: Framing effect, Endowment effect, Personalise, Saliency, Lotteries</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Funfactor	Als gewenst gedrag leuk is om te doen, doen mensen dit sneller	Deel accessoires uit waarmee ze een mondkapjes grappig en eigen kunnen maken (bijv. met stickers). Hierbij kan gedacht worden aan grappige vornjes, plaatjes, icoontjes, uitspraken, etc.
Humor & Belonen	Leuke inslag maakt de doelgroep meer ontvankelijk voor de boodschap	Beloon iedere dag/ week het leukste mondkapje.
Saliency	Maak informatie persoonlijk relevant	Communiceer wat er gebeurt wanneer ze een mondkapje meerdere dagen dragen/ niet wassen: <i>Als je een mondkapje niet wast/ te lang draagt, krijg je uitslag of pukkels</i>

Sociaal maken <i>SOCIAL: Messenger effect, Social networks, Social norms</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Peer-to-peer	Jongeren passen sneller gedrag aan wanneer andere jongeren dit aan ze vragen	Koppel de boodschap 'voor wie draag jij 'm?' aan jongeren. Laat verschillende jongeren zien op foto's met bijgevoegde tekst: <i>Ik draag 'm voor...</i>
Handelingsperspectief aanspreken op gedrag	Openingszinnen geven om vrienden aan te spreken als zij zich niet aan de coronamaatregelen houden	Voorbeeldzinnnetjes geven van hoe je medeleerlingen en docenten aanspreekt wanneer ze geen mondkapje dragen.

Op het juiste moment <i>TIMELY: Implementation intentions, Prompts, Commitment contracts</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Prompting	Herinner leerlingen aan het gewenste gedrag op het juiste moment	Herinner leerlingen juist op de plekken waar ze van ruimte wisselen aan het dragen van een mondkapje. Dus bijvoorbeeld bij het verlaten van het klaslokaal, het verlaten van de aula. Dit kan met grondstickers worden gedaan, maar ook bijvoorbeeld met stickers op pilaren/ muren. Zorg dat het wel in de looproute zit.

4.5 Thuisblijven bij verkoudheid

In onderstaand overzicht wordt aangegeven welke strategieën (bovenop de strategieën van algemene naleving) extra ingezet kunnen worden om stimuleren dat leerlingen direct bij eerste symptomen van verkoudheid thuisblijven.

Faciliteren/ zo makkelijk mogelijk maken <i>EASY: Simplification, Friction costs, Substitution</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Handelingsperspectief bieden	Als mensen (concreet) weten wat ze kunnen doen, is de kans op dat gedrag groter	Laat met behulp van een infographic zien met een stappenplan hoe ze kunnen bepalen wanneer ze thuis moeten blijven. Zo wordt het voor de leerlingen makkelijker 'het juiste te doen'. Neem ouders hierbij ook mee.
Default	De standaard inzetten, waar gedrag op aangepast wordt	Zorg dat de standaard op school is, eerste symptomen: blijf thuis/ ga naar huis.

Aantrekkelijk/ zinnig maken <i>ATTRACTIVE: Framing effect, Endowment effect, Personalise, Salience, Lotteries</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Legitimiteit	We zijn sneller gedrag te tonen wanneer we het idee hebben dat het legitiem is om te doen.	Het voelt niet zo goed om bij lichte klachten al thuis te blijven. Benadruk waarom juist nu enorm belangrijk is dit wel te doen. Leg uit waarom en voor wie ze thuis moeten blijven (zo voorkomen ze dat ze per ongeluk anderen besmetten).

Sociaal maken <i>SOCIAL: Messenger effect, Social networks, Social norms</i>		
Interventie	Toelichting	Toepassing
Communiceren van de sociale norm	We passen ons gedrag aan op basis van wat we denken dat anderen zien als gepast en doen.	Gebruik in communicatie uitingen de sociale norm. Laat zien welk gedrag gepast is en dat de meeste leerlingen daar op die manier over denken. Nu schatten leerlingen de kans dat anderen thuisblijven bij klachten lager in. Je wilt dit juist hoog hebben, zodat ze zelf ook eerder thuisblijven bij klachten.

Op het juiste moment

TIMELY: Implementation intentions, Prompts, Commitment contracts

Interventie	Toelichting	Toepassing
Prompting	Herinner leerlingen aan het gewenste gedrag op het juiste moment	Wanneer er mensen in de klas verkoudheidsklachten krijgen herinner deze klas dan weer opnieuw aan het thuisblijven. Voorzie ze bijvoorbeeld weer van de infographic.

Hoofdstuk 5. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk staan onze aanbevelingen voor een effectieve gedragsaanpak om de naleving van coronamaatregelen op en rondom vo-scholen te bevorderen. We gaan eerst in op de specifieke maatregelen, daarna op de maatregelen in het algemeen en tot slot geven we advies over de implementatie.

5.1 1,5 meter afstand houden

Op veel scholen wordt al gewerkt met het *scheiden van leerlingen en docenten* in de gangen. Wanneer een vo-school dit nog niet doet, is het raadzaam dat te implementeren. Denk hierbij aan slimme inrichting (eenrichtingsverkeer, gescheiden trappenhuizen) en slimme tijdsindeling (eerst docenten en dan leerlingen of andersom). De belangrijkste gedragsinterventie voor het naleven van 1,5 meter is het gebruik van *prompts*, zie Figuur 5. Zorg dat opvallend en zichtbaar aangegeven wordt dat je 1,5 meter afstand moet houden.

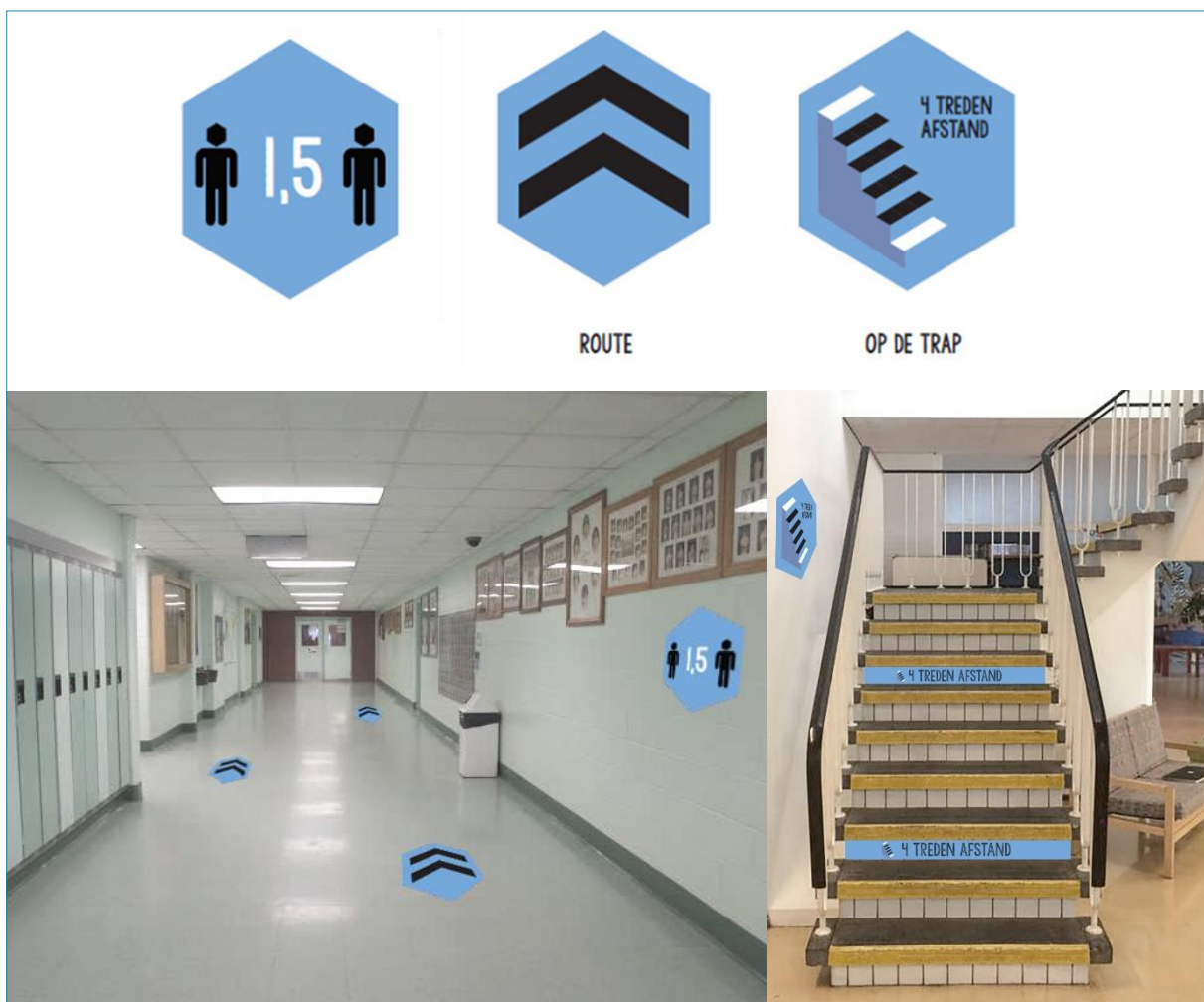

Fig. 5. Prompts voor routing en afstand houden (ontwikkeld i.s.m. Måke - Marieke de Beurs)

Faciliteer via grondsigning wat 1,5 meter is en hoe je daarin toch met elkaar kunt communiceren. Bijvoorbeeld door vlakken en cirkels. Door deze met elkaar te verbinden, creëer je ook psychologische verbondenheid met elkaar, zie Figuur 6. Het communiceren van de *sociale norm* is ook belangrijk voor de naleving van de 1,5 meter regel. Benadruk wat de meeste leerlingen als normaal of gewenst zien.

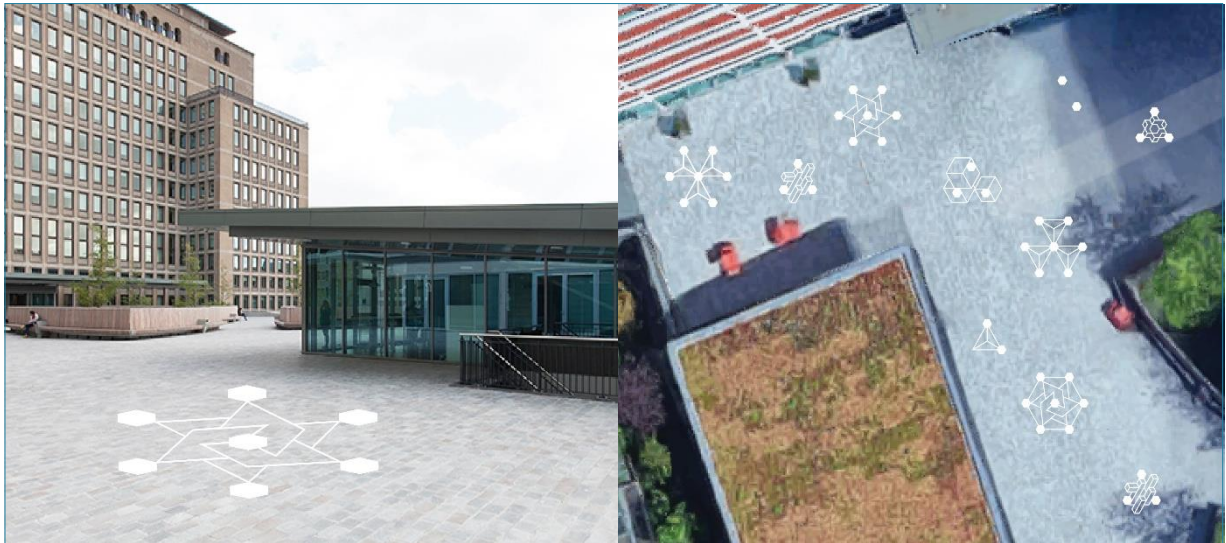

Fig. 6. Verbonden vlakken op 1,5m afstand (ontwikkeld i.s.m. Måke - Marieke de Beurs)

5.2 Handhygiëne

Voor het stimuleren van goede handhygiëne zien wij een aantal kansrijke gedragsstrategieën. Ten eerste gaat het om de herinnering op het juiste moment aan goede handhygiëne (*prompts*). Denk hierbij aan toilet; binnenkomst school, klaslokaal en kantine. Zorg dat desinfectievoorzieningen opvallend en zichtbaar geplaatst worden of zorg voor duidelijke zichtbare cues om handen te wassen. Ten tweede kan de *funfactor* goed ingezet worden bij deze coronamaatregel. Maak handhygiëne leuk, bijvoorbeeld door een ‘afteller’ bij de wasbak op het toilet die 20 seconden aftelt, zie voorbeeld in Figuur 7. Tenslotte is *feedback* zeer bruikbaar voor het verbeteren van de handhygiëne, laat leerlingen op speelse wijze zien hoe goed (of slecht) hun handen zijn gewassen.

Fig. 7. Funfactor: zandloper met 20 sec. animatie met verschillende patronen & Prompt als herinnering aan 20 sec handen wassen (ontwikkeld i.s.m. Måke - Marieke de Beurs)

5.3 Mondkapje dragen

De mondkapjes zijn in de huidige situatie verplicht om te dragen. De nadruk bij deze coronamaatregel moet liggen op het juiste gebruik van het mondkapje. Belangrijk hierbij zijn *uitleg geven* over juist gebruik en dit *persoonlijk relevant* maken. Laat zien wat er gebeurt als je een

mondkapje niet wast of vaker gebruikt. Het wordt persoonlijk relevant door pukkels en uitslag die je hierdoor kunt krijgen. Dit is een consequentie die ze absoluut niet willen. Uitleg over het juiste gebruik kan in de klas, maar kan bijvoorbeeld ook met een animatie of filmpje.

Herinner de leerlingen op het juiste moment aan het gebruik van mondkapjes (*prompts*). Dit kan bijvoorbeeld als grondsigning en stickers bij de ingang van school of met skippyballen in de aula of gangen, zie Figuur 8.

Spreek de leerlingen er ook op aan. De *peer-to-peer* benadering is ook heel geschikt om het dragen van mondkapjes te stimuleren. Laat bijvoorbeeld op posters leerlingen zien die een mondkapje dragen met daarbij de tekst 'Ik draag hem voor...! Voor wie draag jij hem?'. Mondkapjes kunnen leuker gemaakt worden door het inzetten van de *funfactor*, verstrek bijvoorbeeld versiering, voer een schoolcompetitie in voor het leukste kapje van de week en beloon de winnaar/ klas met een (kleine) prijs.

Fig. 8. Voorbeelden van prompts als reminder voor het dragen van mondkapjes in school (ontwikkeld i.s.m. Måke - Marieke de Beurs).

5.4 Thuisblijven bij verkoudheidsklachten

Het is belangrijk dat leerlingen bij de eerste verkoudheidsklachten al direct thuisblijven.

Communiceer duidelijk de *effectiviteit* van deze regel en *leg uit waarom* het belangrijk is. Er moet een *duidelijk boodschap* gecommuniceerd worden naar de leerlingen en ouders. Denk hierbij aan stappenplan, waarmee ze kunnen bepalen of ze thuis moeten blijven. De standaard (*default*) hierbij is: twijfel = thuisblijven. Leerlingen schatten de kans dat andere leerlingen direct thuisblijven bij verkoudheidsklachten lager in dan in werkelijkheid het geval is. Het *communiceren van de sociale norm* kan deze misperceptie herstellen, waardoor leerlingen zelf ook sneller geneigd zullen zijn om bij verkoudheidsklachten direct thuis te blijven. Bijvoorbeeld door teksten als 'De meeste leerlingen van het ...college blijven direct thuis bij beginnende verkoudheidsklachten.'

5.5 Maatregelen algemeen

Belangrijke aanknopingspunten voor het algemeen naleven van de coronamaatregelen zijn:

- *Iemand om mee te praten*: Faciliteer op school dat er een vertrouwenspersoon/ mentor is waarmee jongeren in gesprek kunnen gaan over corona en de bijbehorende maatregelen. Communiceer duidelijk dat deze mogelijkheid er is voor de leerlingen.
- *Eenduidig beleid en duidelijk communiceren (een team/een boodschap)*: Zorg dat docenten als een team opereren. Ga als school met docenten hierover in gesprek. Belangrijk is dat alle docenten hetzelfde communiceren naar leerlingen over coronamaatregelen en dat de regels bij alle docenten hetzelfde zijn. Een document voor docenten om corona en de maatregelen te bespreken met leerlingen in de klas en een flyer/poster voor leerlingen helpt hierbij.
- *Legitimiteit*: Zorg dat het 'waarom' van de maatregelen altijd duidelijk is voor de leerlingen. Bespreek ervaringen en consequenties voor zorg, ouderen en kwetsbaren. Laat leerlingen hier zelf ook over nadenken (*self persuasion*).
- *Peer-to-peer en handelingsperspectief voor het aanspreken van elkaar*: Zorg dat communicatie ook via de leerlingen zelf verloopt. Van elkaar nemen ze eerder dingen aan. Creëer startzinnnetjes die leerlingen eenvoudig naar elkaar kunnen gebruiken om aan te spreken op (niet) naleven van de maatregelen. Of maak gebruik van *rolmodellen*, zoals jongeren die op hen lijken of tegen wie ze opkijken.
- *Betrek jongeren bij de aanpak*: Jongeren voelen zich (te) weinig gehoord in de corona-aanpak. Betrek ze. Werk bijvoorbeeld twee gedragsinterventies uit en laat leerlingen kiezen welke ze graag willen zien in school.

5.6 Advies voor implementatie

Een deel van bovengenoemde aanbevelingen kunnen door scholen zelf geïmplementeerd worden. Om de implementatie te vergemakkelijken en te stimuleren kan het ministerie van OCW in samenwerking met haar partners verschillende dingen doen om de implementatie te faciliteren.

Handreiking opstellen

Het is zinvol om een handreiking op te stellen met inspiratie en tips over hoe scholen beleidsmatig de naleving van coronamaatregelen op scholen kunnen verbeteren. In de handreiking is aandacht voor de volgende onderwerpen:

- *Iemand om mee te praten*
Inspireer scholen om een vertrouwenspersoon of mentor beschikbaar te stellen voor leerlingen, waarmee zij in gesprek kunnen gaan over corona en de bijbehorende maatregelen. Laat scholen duidelijk communiceren naar leerlingen dat deze mogelijkheid er is.
- *Eenduidig beleid; een team en een boodschap*
Leg uit waarom het belangrijk is dat er eenduidig beleid is, waarbij docenten en conciërges als een team opereren. Docenten en conciërges zijn doorslaggevend in de mate waarin coronamaatregelen worden nageleefd op een school. Zij zetten de sfeer, de toon en de regels. Daarom is het belangrijk dat docenten als een team opereren en de leerlingen op eenzelfde manier aanspreken op niet-naleving van de coronamaatregelen, ongeacht hun eigen attitude ten aanzien van de maatregelen.
- *Beslisboom thuisblijven bij klachten*
Ontwerp een beslisboom (stroomschema of stappenplan) die scholen kunnen communiceren naar leerlingen en ouders. Het stroomschema moet leerlingen helpen bij de beoordeling wanneer ze thuis moeten blijven als zij klachten hebben. De standaardboodschap moet zijn: bij twijfel blijf je thuis.

- *Praktijkervaringen en praktische tips*

Scholen doen al heel veel om de naleving van coronamaatregelen te stimuleren. Er is dus al veel ervaring opgedaan. Stimuleer scholen om inzichten met elkaar te delen. Door goede voorbeelden en praktijkervaringen uit te wisselen, kunnen scholen inspiratie opdoen en van elkaar leren, bijvoorbeeld over:

- Manieren om leerlingen en docenten in gangen en trappenhuizen fysiek van elkaar te scheiden;
- Aanpassingen in lesroosters, zodat leerlingen en docenten zich op andere tijden door gangen en traphuizen kunnen verplaatsen;
- Manieren om het gebruik van mondkapjes te verbeteren (dragen en opbergen)
- Manieren om ouders te betrekken bij het goed naleven van coronamaatregelen

Lespakket over corona ontwikkelen

Het is belangrijk om uit te blijven leggen waarom wij ons allemaal, inclusief de leerlingen, aan de coronamaatregelen moeten houden. Om het voor docenten makkelijker te maken om het gesprek met leerlingen aan te gaan, kan een lespakket over corona worden ontwikkeld. Dit lespakket bevat de volgende elementen

- *Handreiking voor docenten*

In de handreiking staat uitleg over het programma, tips en tricks. De handreiking biedt de docenten houvast en input hoe ze de les kunnen vormgeven. De les bestaat uit een pakket waarin verschillende gedragstechnieken zijn verwerkt.

- *Digitale teaser voor leerlingen*

Als startpunt van het lespakket wordt een digitale teaser gemaaild naar de leerlingen. Deze teaser moet leerlingen aan het denken zetten over corona en de -maatregelen. De teaser kan de vorm hebben van een digitaal kaartje, flyer, foto of filmpje. In de teaser wordt gebruik gemaakt van gedragstechnieken.... Belangrijk is dat het een herkenbare situatie schetst voor leerlingen. Gedacht kan worden aan bijvoorbeeld het volgende filmpje:

Voorbeeldfilmpje Een groepje leerlingen komt op school. Een leerling hoest een beetje. Verbaasd kijkt een vriend/vriendin de leerling aan. Moet jij niet nu meteen naar huis? Zo wordt de maatregel in herinnering gebracht en het gewenste gedrag; thuisblijven bij klachten. Door zo'n teaser wordt het genormaliseerd dat leerlingen elkaar aanspreken op naleving van coronamaatregelen. Dit kan het vertrekpunt zijn voor een discussie in de klas.

- *Introductie*

Aan de hand van de teaser wordt het gesprek met leerlingen gestart. Hier kunnen vragen gesteld worden, zoals: wat zag je hier gebeuren? Wat doe je zelf in deze situatie? Waarom zou het belangrijk zijn om bij (milde) klachten thuis te blijven? Sociale normen komen tijdens dit gesprek aan bod. De beslisboom voor thuisblijven biedt vervolgens houvast. In groepjes kunnen ze manieren bespreken hoe ze zelf beter kunnen beslissen thuis te blijven en oefenen hoe ze anderen aanspreken op thuisblijven.

- *Quiz*

In de klas doen leerlingen een quiz over corona. Bijvoorbeeld door petje op/petje af. Dit is een techniek waarbij leerlingen een pet opzetten bij antwoord 1 en een pet af zetten bij antwoord 2.²⁹ Het kan een eenvoudige quiz zijn, waarin leerlingen vragen krijgen over het virus (feiten/fabels). Aan de quiz kan een spelelement worden toegevoegd: ze kunnen het virus verslaan met goede antwoorden. Belangrijk voor het spelelement is dat er een winnaar is en dat heel duidelijk is hoe je winnaar kunt worden. Het is dus belangrijk om de punten dus goed bij te houden. Dit vergroot het enthousiasme onder de jongeren bij het meespelen.

---

²⁹ Hier zijn veel verschillende varianten op mogelijk.

- *Effectiviteit en doel van verschillende coronamaatregelen*

Leerlingen willen graag de nut en noodzaak weten van de coronamaatregelen. Als leerlingen weten en begrijpen waarom ze bepaalde dingen moeten doen, verhoogt dit de nalevingskans. Dit kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld:

Self-persuasion Per maatregel wordt aan leerlingen gevraagd waarom ze denken dat deze maatregel is ingevoerd. Vervolgens wordt gevraagd waarom het belangrijk is dat (ook) leerlingen deze maatregelen naleven. In deze manier van vraagstelling schuilt self-persuasion. Ze overtuigen (onbewust) zichzelf om de maatregelen na te leven. Per maatregel kan de docent vervolgens nog toelichting geven.

Peer-to-peer In subgroepjes gaan leerlingen aan de slag met het maken van een communicatie uiting. Dit kan een poster, strip of filmpje zijn. Ieder subgroepje kiest een coronamaatregel. De communicatie uiting richt zich op de medeklasgenoten (en leerlingen van school) en stimuleren leerlingen om de maatregelen goed na te leven. Deze communicatie uitingen worden gedeeld met elkaar. Papieren materiaal wordt opgehangen in school en online materiaal kunnen leerlingen delen via sociale media, bijvoorbeeld Instagram stories.

Ontwikkelen en verstrekken van materialen

- *Prompts: Stickers en grondsinging*

Stickers en mallen voor grondsinging + advies voor plaatsing

- Routing (stickers)
- 20 seconden handen wassen (stickers)
- Afstand houden met verbinding - samen op afstand en toch dichtbij (grondsinging)
- Mondkapje op, vinden we top! (grondsinging en stickers)

Deze prompts kunnen zowel los als in combinatie met het lespakket worden verstrekt.

- *Beslisboom thuisblijven bij klachten*

Beslisboom ontwikkelen die leerlingen en ouders helpt bij het beoordelen wanneer ze thuis moeten blijven. Deze beslisboom is onderdeel van het lespakket, maar kan ook los van het lespakket worden verspreid.

Geraadpleegde literatuur

Brooks, S. K., et al. (2020). "The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence." *The Lancet*.

Charles, G., Jain, M., Caplan, Y., Kemp, H., Keisler, A., & Sgaier, S. K. (2020). Increasing Uptake of Social Distancing during COVID-19: Behavioral Drivers and Barriers among US Population Segments. Available at SSRN 3602166.

Coroiu, A., Moran, C., Campbell, T., & Geller, A. C. (2020). Barriers and facilitators of adherence to social distancing recommendations during COVID-19 among a large international sample of adults. *PloS one*, 15(10), e0239795.

Gouin, J.-P. M., Sasha, et al. (2020, preprint). Social, Cognitive, and Emotional Predictors of Adherence to Physical Distancing During the COVID-19 Pandemic.

Jess, R. L., & Dozier, C. L. (2020). Increasing handwashing in young children: A brief review. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 53(3), 1219-1224.

Kuiper, M. E., de Bruijn, A. L., Reinders Folmer, C., Olthuis, E., Brownlee, M., Kooistra, E. B., ... & van Rooij, B. (2020). The intelligent lockdown: Compliance with COVID-19 mitigation measures in the Netherlands. Available at SSRN 3598215.

Leffler, C., et al. (2020, preprint). Country-wide Mortality from the Novel Coronavirus (COVID-19) Pandemic and Notes regarding Mask Usage by the Public.

Lunn, P., et al. (2020). Using behavioural science to help fight the coronavirus. ESRI Working Paper No. 656 March 2020.

Reinders Folmer, C., Kuiper, M., Olthuis, E., Kooistra, E. B., de Bruijn, A. L., Brownlee, M., ... & van Rooij, B. (2020). Compliance in the 1.5 Meter Society: Longitudinal Analysis of Citizens' Adherence to COVID-19 Mitigation Measures in a Representative Sample in the Netherlands.

Team, B. I. (2014). EAST: Four simple ways to apply behavioural insights. Behavioural Insight Team, London.

Webster, R., et al. (2020). How to improve adherence with quarantine: Rapid review of the evidence. medRxiv.

Internetbronnen

- <https://www.ad.nl/politiek/studenten-moeten-nog-even-doorbijten-het-bier-bij-societeiten-vloeit-later-heus-weer~a2ab66c0/>
- <https://www.bi.team/blogs/bright-infographics-and-minimal-text-make-handwashing-posters-most-effective/>
- <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/schools-childcare/cloth-face-cover.html>
- <https://covid19communicationnetwork.org/covid19resource/coronacombat-leveraging-games-for-covid-19-awareness/> en <https://coronacombat.gamingfordev.com>
- <https://monkeysandbananas.nl/onderzoekgemeentebreda-aanbevelingen/>
- <https://www.onebyone2030.org/targetcovid19-get-the-facts-toolkit>

- <https://www.rivm.nl/documenten/corona-gedragunit-verdiepende-interviews-ronde-3-17-juni-2020>; <https://www.rivm.nl/documenten/notitie-jongeren-in-coronacrisis>
- <https://www.rivm.nl/documenten/anderhalve-meter-afstand-houden-en-drukke-vermijden>
- <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-covid-19-en-afstand-houden>
- <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-mondkapjes>
- <https://www.rivm.nl/documenten/gedragwetenschappelijke-literatuur-over-thuis-isolatie>
- <https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragwetenschappen/nieuws/2020/09/jongeren-en-corona.html?cb>